

**BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA INKLYUZIV TA'LIM
BERISH JARAYONIDA ALGEBRAIK MATERIALLARNI O'RGATISHDA
METODIKASI****Eshkobilova Guldona Napasovna****O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi****Turdimurodova Shodiya****O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti talabasi****Norbo'tayeva Nodira****O'zbekiston -Finlandiya pedagogika instituti talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.15000108>****ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida inklyuziv ta'lim berish jarayonida algebraik materiallarni o'rgatish metodikasining nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Dastlab, inklyuziv ta'lim va uning boshlang'ich sinflarda matematika fani, xususan, algebraik ifodalar bilan tanishishdagi ahamiyati ta'riflanadi. Shundan so'ng, har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga moslangan differensiatsiyalashgan yondashuv, ko'rgazmali vositalar, interaktiv texnologiyalar, kichik guruhlar bilan ishlash hamda formativ baholash usullarini uyg'un qo'llash tajribasi tahlil qilinadi. Shuningdek, turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega bolalarni samarali o'qitish jarayonida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan metodik strategiyalar va dars mazmunini moslashtirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Xulosa sifatida, inklyuziv muhitda boshlang'ich sinf algebra darslarini tashkil etish orqali o'quvchilarda mustahkam bilim, ijtimoiy-kooperativ ko'nikmalar va ijodiy fikrlash malakalarini shakllantirish mumkinligi asoslab ko'rsatiladi.

KALIT SO'ZLAR

boshlang'ich sinf, inklyuziv ta'lim, matematika darslari, algebraik materiallar, differensiatsiya, formativ baholash, interaktiv texnologiyalar, metodika, o'quvchilarning individual xususiyatlari, inkluziv yondashuv.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida inklyuziv ta'lim berish jarayonida algebraik materiallarni o'rgatish metodikasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi. Chunki boshlang'ich sinfdayoq turli ehtiyojlarga ega bolalarning barchasini samarali o'qitish, matematika faniga qiziqishini kuchaytirish va kelajakda algebra, geometriya kabi murakkab yo'nalishlarda muvaffaqiyatli o'qishni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'lim mohiyatiga ko'ra, har bir bolaning ehtiyojlari va imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishni talab etadi. Bu esa sinfdan maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan bir qatorda qobiliyati yuqori yoki o'rtacha bo'lgan bolalarni ham samarali o'qitish, ularning ilmiy izlanish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Ayniqsa, algebraik materiallarni o'rgatish bosqichida didaktik priyomlar, metodlar va pedagogik texnologiyalar uyg'unlashib, har bir o'quvchining chuqur tushunishiga xizmat qilishi lozim.

Dastavval, inklyuziv ta'lim muhiti o'qituvchidan turli tipdagi o'quvchilarni samarali boshqarish, dars jarayonida differensiatsiyalashgan yondashuvni qo'llashni taqozo etadi. Bunday yondashuv asosi har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini chuqur o'rganishdan iborat. Kimdir matematik tushunchalarni tezda anglab olishi, kimdir esa ko'proq vizual yoki amaliy mashqlar asosida samaraliroq o'rganishi mumkin. Shu bois, algebraik materiallarni boshlang'ich sinfdan o'rganishga tayyorlash davomida har xil metodlardan

foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, ko'rgazmali qurollar, rangli kartochkalar, manipulyativ vositalar yoki elektron resurslar yordamida to'ldirilgan mashg'ulotlar, sonli ifodalar orasidagi munosabatlarni ko'rsatadigan interaktiv taqdimotlar bolalarning mavzuga qiziqishini kuchaytiradi. Bundan tashqari, individual yoki kichik guruhlar bilan ishlash orqali o'quvchilarning o'z salohiyatini maksimal darajada namoyon etishi uchun sharoit yaratish zarur.

Boshlang'ich sinfda algebraik materiallar, asosan, boshlang'ich tushunchalar bilan tanishish, namuna asosida oddiy ifodalar tuzish, sonli munosabatlarni kuzatish va ular orasidagi uyg'unlikni aniqlashga qaratilgan bo'ladi. Sonlarni qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lishdagi umumiy qonuniyatlarni tushunish, namuna asosida ko'paytirish jadvali elementlarini yodlash, tenglik va tengsizlikni his qilish kabi mashqlar bolalarda algebraiy mantiq poydevorini yaratadi. Shuningdek, har xil rang va shakldagi predmetlar yordamida birinchi sinflardayoq "o'zgaruvchi" tushunchasini ko'rsatish, masalan, nomalum qiymatni topish yoki sodda ifodalar shaklida keltirish kelajakdagi algebra darslariga puxta tayyorgarlik bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhiti esa har bir bola mazkur jarayonlarda o'z imkoniyatidan kelib chiqib faol ishtirok etishi va qiyinchiliklarga duch kelganida ham yetarlicha yordam olishini kafolatlaydi.

Dars jarayonida didaktik o'yinlar va interaktiv metodlar algebraik materiallarni o'rganishni soddalashtiradi. Masalan, "sirli quti" yoki "nomalum son" metodidan foydalanish orqali o'quvchilar oddiy ifodalarni yodlashdan emas, balki fikrlab ko'rish, misolning yechimida qandaydir o'zgaruvchi ishtirok etishini sezish, ifodalarni tahlil qilishga o'rganadi. Kimdir buni tezroq tushunsa, boshqa bir bola amaliyotda ko'proq misol yoki masala yechib ko'rish kerak bo'ladi. Bu jarayonda maxsus ehtiyojga ega bolalarga darsning vizual tomoni, qo'shimcha izohlar yoki yordamchi jihozlar orqali yordam ko'rsatish zarur. Ayrim o'quvchilarga oddiy misollarni rangli shaklda berish, ba'zi bolalarga esa oralig'ida izoh bo'ladigan tuzilmali topshiriqlar taklif qilish mumkin. Muhimi, hamma birgalikda masalani yechish yoki muhokama qilish jarayoniga qo'shila olsin, bahamjihat izlanish yuritsin.

Inklyuziv darslarda o'quvchilar o'zlarini teng va qadrlangan his qilishlari muhim. Buning uchun o'qituvchi darsning har bosqichida qat'iy baholashdan ko'ra ko'proq formativ, rivojlantiruvchi baholash turlarini qo'llagan ma'qul. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda xatolarga e'tibor qaratish usuli jarayonni rag'batlantirish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, qiziqarli savol va izohlar orqali to'g'ri qarorga olib kelish bilan birga kechishi kerak. Algebraik ifodalarni tushuntirishda kimdir bevosita chizmalardan foydalangan holda tushuntirish berishi, boshqa o'quvchi gapirish orqali fikrini ifoda etishi, uchinchi shaxs esa faqat kuzatib, ba'zan ishtirok etishi mumkin. Bunday turli ifoda usullarini tan olish, qiymat berish bolalarda o'qishga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi va matematika darslarini yanada qiziqarli qiladi.

Algebraik mavzularni o'rganishning boshlang'ich sinfga moslashtirilgan dasturiga tayanish bilan birga, o'qituvchi ijodkorligi ham katta rol o'ynaydi. Chunki biror mavzuni faqat darslikdagi an'anaviy ko'rsatmalar asosida o'qitish barcha o'quvchilarga birdek tushunarli bo'lmasligi mumkin. Masalan, guruhlarda sodda masalalar tuzish, o'quvchilarni ular yaratgan masalalarni bir-birlariga yechish uchun taklif qilish kabi ijodiy yondashuvlar jamoaviy o'rganish muhiti yaratib, bolalar o'rtasida fikr almashish imkonini kengaytiradi. Kimdir eng sodda masala tuzsa, boshqasi uni biroz murakkablashtirishi, uchinchi kishi esa chizma yoki

shakl orqali ko'rsatishi mumkin. Bu turfa didaktik tajriba sinfda bag'rikeng muhit paydo qiladi, tengdoshlarga madad, o'qituvchi esa kuzatuvchi, yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi.

Shu bilan birga, inklyuziv matematika darslarida o'quvchilarning teng hamkorligi ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Algebraik ifodalar yoki misollarni yechishda o'zaro maslahatlashish, tushunmagan bolaga tushuntirish, ortda qolganlarga yordam berish nafaqat o'quvchilar orasida do'stlik va hamjihatlikni kuchaytiradi, balki har bir bolaning motivatsiyasini ham oshiradi. O'qituvchining vazifasi esa bu jarayonni to'g'ri boshqarish, guruhdagi tartib, roli va mas'uliyatni taqsimlash, birortasining chetda qolishiga yo'l qo'ymaslik, ayni paytda mustaqil fikrlashni ham rag'batlantirishdan iborat bo'ladi. Natijada algebraik mavzular ham jarayonning bir qismi sifatida, har bir bolaga mos darajada o'rgatiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, boshlang'ich sinf matematika darslarida algebraik materiallarni o'rgatishda inklyuziv yondashuvni qo'llash, avvalo, har bir bolaning ta'lim jarayonida faol ishtirok etish huquqini ta'minlaydi. Bu, o'z navbatida, darslarda izchil va diferensiatsiyalashgan strategiyalardan foydalanish, dars rejasini bolalarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga mos ravishda ishlab chiqish, baholash va rag'batlantirish usullarini takomillashtirishni talab etadi. Bunday jarayonda o'quvchilar sinfda bir-birlarini qo'llab-quvvatlash, hamkorlikda vazifalarni bajarish, ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish orqali nafaqat matematika fanidan, balki umuman ta'limdan ijobiy tajriba oladilar. Aynan shu inklyuziv muhitda boshlang'ich sinf o'quvchilari algebraik tushunchalar poydevorini puxta egallab, matematikaning keyingi bosqichlarida ham muvaffaqiyatli bo'lishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
2. Florian, L. & Spratt, J. (2013). Enabling teachers as inclusive practitioners. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(4), 419–433.
3. Black, P. & Wiliam, D. (2009). Developing the theory of formative assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5–31.